

6 SKYRIUS

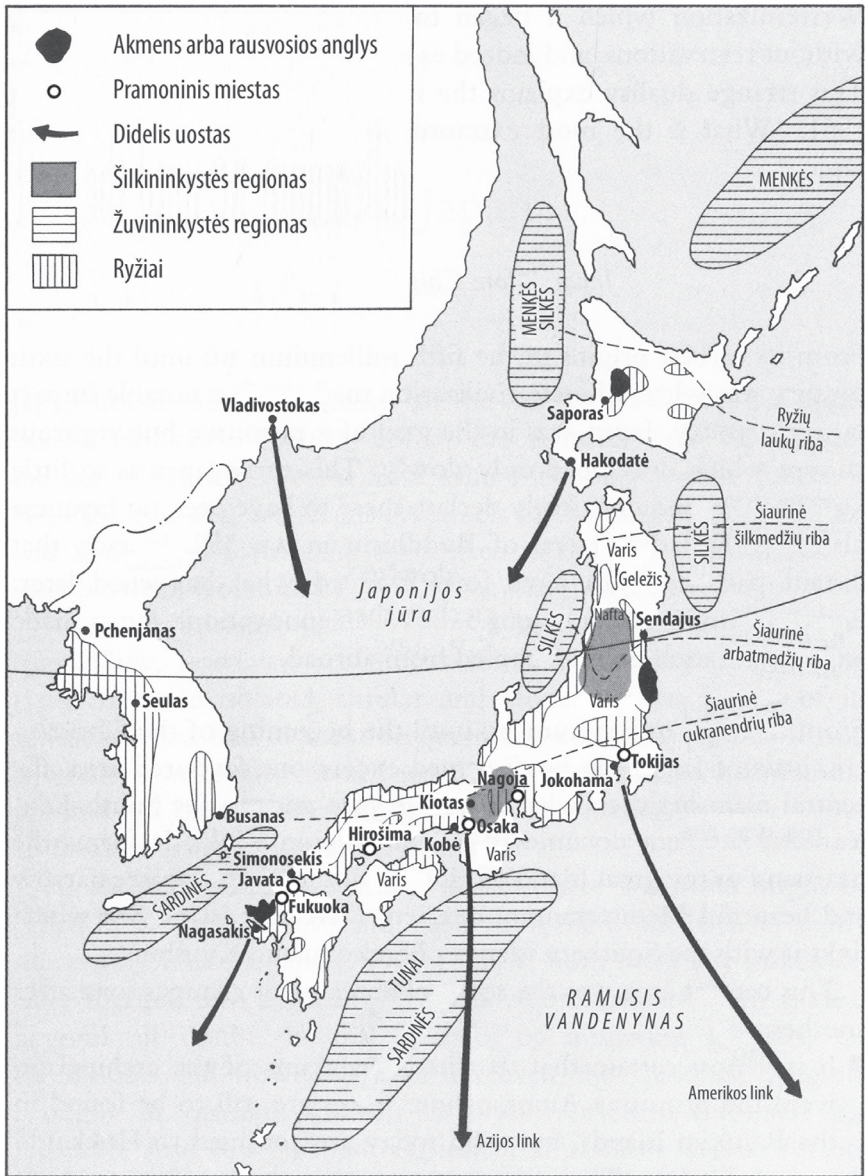
Japonija

Japonija plyti pasaulio pakrašty. Su Edzo (Hokaido) sala ji pasineria į šaltą Šiaurės vienatvę. Rytų pusėje, kur įsikūrę geriausi uostai, ji atsiveria į fantastines Ramiojo vandenyno platybes. Vakarų ir pietų pusėje dažnai rūku apsitraukusios ir nelabai svetingos jūros ties Korėja ir pietine Kiūšiū sala staiga susiaurėja.

Kadangi yra salynas, Japonija dažnai lyginama su Didžiosios Britanijos salomis, tačiau šios, galima sakyti, visiškai suaugusios su čia pat esančiu Europos žemynu. Japonija yra labiau atskirta, labiau užsisklendusi savyje, palikta savai lemčiai. Norint įveikti šią atskirtį jai dažnai tekdavo parodyti sąmoningą valią. Jei ne, egzotiką natūraliai būtų nugalėjęs endemizmas. Tačiau vienas japonų istorikas sako taip: „Visa, kas mūsų civilizacijoje atrodo tikrai japoniška, atėjo iš užsienio.“

Ir iš tikrųjų labai anksti, VI amžiuje, ėmė gyvuoti kiniškoji Japonija. Nuo 1868 metų išryškėjusi vakarietiškoji Japonija pasiekė labai didelius laimėjimus. Tačiau visos šios esminės patirtys įsigėrė į „japoniškąją“ Japoniją, kurios kaip salos krašto originalumu neverta nė abejoti. Miniatiūrinių sodų, arbatos ceremonijos, žydinčių sakurų šalyje, netgi pati budizmo religija, perduota kinų, buvo perkeista į japoniškąjį variantą. Ši budizmo versija akivaizdžiai dar labiau nutolo nuo pradinio šaltinio nei kiniškasis variantas.

Iš pažiūros tokia lengvai pasiduodanti svetimoms įtakoms, Japonija iš tų daugybės pasiskolintų dalykų sukūrė itin savitą civilizaciją. Ji ištikima visoms savo tradicijoms, kurios puikliausiai sugyvena su prieš šimtą metų ryžtingai ir uoliai prisiimtu ir gerai prigijusiu vakarietišku

13. Japonija, saulės ir jūros šalis

Šiame žemėlapyje vaizduojami pagrindiniai keliai ir politinis susiskaldymas (su pačiuose pietuose pažymėtu trumpai gyvavusiu, 1355 metais įkurtu Maduros sultonatu).

gyvenimo būdu, tapusiu Japonijos galios įtvirtinimo priemone. Šią keistą dualumą perteikia vieno žurnalisto žodžiai (1961): „Ką ypatingo Japonija gali parodyti? Japonus.“

SENOJI JAPONIJA IKI KINŲ CIVILIZACIJOS

Nuo senųjų laikų (V a. pr. Kr.) iki VI a. po Kr. (kai radosi pirmos ryškesnės kinų civilizacijos apraiškos) Japonija lėtai kūrė savo netašytą, bet stiprią „kultūrą“. Ta pirminė Japonija tiek mažai žinoma, kad istorikai bendru sutarimu teigia, kad jos istorija iki budizmo atkeliavimo 552 m. po Kr. tiesiog neegzistuoja... Iš tikrųjų atrodo, kad jos likimas jau tada klostėsi taip pat kaip ir vėliau: patirdama karinius įsiveržimus, iš užsienio atkeliaujant naujovėms, Japonija visą laiką kūrė ir perkūrinėjo save pagal svetimą paveikslą.

Nuo džiomono iki Jajojo gatvės kultūros ir ryžių laukų.

Nuo V tūkstantmečio pr. Kr. iki krikščioniškosios eros pradžios ryškus buvo tik vienas privilegijuotas regionas – lyguma tarp dabartinio Kioto miesto šiaurinėje jos dalyje ir į pietryčius – iki Jamoto. Šis regionas senuosiuose dokumentuose vadinamas Kinki. Tai didelės Honšiū salos centrinė dalis, plytinti netoli siauros ir nuostabios japonų „Viduržemio jūros“, sujungiančios ją su pietinėmis salomis Šikoku ir Kiūšiū.

Šioje privilegijuotoje vietovėje vienas paskui kitą įvyko trys dideli įvykiai:

a) Beveik aiškus faktas, kad pirmieji salyno gyventojai buvo primityvieji ainai, kurių pėdsakų randama Riūkiū saloje, dar dabar šios tautos atstovų gyvena Hokaido saloje ir Sachaline. Pirmoji kultūra, kurią atskleidė archeologai, pasižymėjo elementais (ypač išsiskiria pirmą kartą keramika, išpuošta virvelių motyvais, išpaustais greičiausiai dar minkštame molyje, iš čia ir kilo džiomono – jap. virvelė – pavadinimas), atkeliavusiais iš Korėjos, Mandžiūrijos, tolimojo Baikalo ežero apylinkių Sibire. Iš to galima daryti išvadą, kad žmonės iš žemyninės dalies čion kėlėsi labai anksti ir iškart pradėjo labai ilgą kovą prieš ainus.

b) Apie III–II a. pr. Kr. vyko akivaizdžių įsiveržimų iš Kinijos (ypač pietinės dalies) ir iš labai tolimos Indonezijos. Radosi daugybė naujų namų apyvokos reikmenų ir objektų: puodų žiedimo ratas, bronziniai dirbiniai, bronziniai veidrodžiai, varpai, dirbiniai iš geležies, kiniškos

Hanų epochos monetos, galiausiai ryžiai ir pietietiško tipo atviri ir gerai vėdinami namai. Ši civilizacija buvo pavadinta Jajojo gatvės civilizacija – pagal Tokijo gatvės, kur per kasinėjimus rasta šiai epochai būdingų objektų, pavadinimą.

Tarp šių naujų vertybių išsiskyrė ryžių kultūra, kuri, pakeitusi senąją sorų kultūrą, savaime reiškė revoliuciją.

Ar karaliaus – gyvo dievo – idėja, kuri žengia per visą japonų istoriją, tuo laikotarpiu taip pat buvo atgabenta iš pietų atkeliavusių pirmųjų malajų? Į šį klausimą aiškaus atsakymo kol kas nėra.

c) Apie II–III a. po Kr., iš kurių iki šių dienų išliko kilmingųjų kapai, išryškėjo ne vienas klanas su savo raitų karių vadais, su pusiau laisvais valstiečiais ir amatininkais, ir jau didelę gyventojų masę sudarantys baudžiauninkai. Valdovai tvirtino esantys vietinių dievų sūnūs. Amatininkų bendruomenės dėl korėjiečių įtakos gavo pavadinimą *be* (grupė, dalis), pirma kurio eina konkretus jų užsiėmimas (raštininkai: *fuma-be*, audėjai: *ori-be*, šikšniai: *kuratsukuri-be*, pasakotojai: *katari-be*, pastarieji iš kartos į kartą perduodavo mitinius pasakojimus).

Tuo metu jau buvo susiformavusi politinė ir religinė sistema, primityvus, daugybę gamtos jėgų garbinantis tikėjimas, kurį Japonija aistringai saugojo, su juo nesiskyrė ir kurį gerokai vėliau, XIX amžiuje, ims vadinti Šinto (dievų takais). Vakaruose mes tai vadiname šintoizmu.

Būtent tuo laiku pirmiausia senajame Jamoto regione, kovojusiam prieš ainų gentis, susiformavo pirmieji Japonijos imperijos apmatai.

Ši imperija siejama su legendine japonų imperine dinastija, kilusia iš saulės dievybės Amaterasu – taip byloja gyvybinga religinė tradicija, kuri šintoistinėse šventyklose buvo švenčiama iki pat pralaimėjimo 1945 metais. Spaudžiant okupantams amerikiečiams tuometinis imperatorius turėjo pripažinti nesąs dieviškos kilmės.

Imperija kūrėsi iš lėto. Dar VIII amžiuje, kai buvo rašomos pirmosios japonų kronikos, šalis nebuvo iki galo suvienyta. Tas procesas iš tiesų buvo labai lėtas, nes kaimyniniai klanai, kuriuos turėjo prisijungti imperinė dinastija, kaip ir ji pati, turėjo savo vadus, žemes, valstiečius ir amatininkus. Juo labiau tą susivienijimą sunkino ir tai, jog tie valdovai buvo užsienietiškos kilmės (korėjiečiai ar kinai). Visgi panašu, kad susijungti ir įvesti tvarką skatino būtinybė stoti į bendrą kovą prieš ainus – barbarus „iš už rytų sienų“.

Ta ryškiai feodalinė karalystė aiškesnį savo pavidalą įgavo VI amžiuje, tuo metu, kai korėjiečiai vienu metu krašte įdiegė kinų raštą, konfucianizmą ir budizmą. Konfucianistinės idėjos aiškiai buvo išdėstytos princo Šiotoku (604) išleistuose įsakuose, kuriuose skelbiamos centrinės, nedalomos valdžios teisės: „Šalis neturi dviejų valdovų, tauta neturi dviejų šeimininkų.“

Tada ėmė kurtis istorinė Japonija su savo hierarchija, raštininkais, kronikomis, ambasadomis pasiųstomis į Kinijos imperatorių dvarą (pirmoji 607 metais). Valdovo aplinkoje kūrėsi aukštuomenė, jis dalino jai žemes, privilegijas, tą kiekvienas jų bandė paversti „feodu“, kaip sakytume Vakaruose.

Ta imperinė Japonija greitai ėmė vystytis naujoje šviesoje, tai yra veikiama didėjančios, galiausiai visa apimančios kinų civilizacijos įtakos. Kinija šiam salynui netgi davė vardą „Tekančios saulės šalis“, kiniškai – *Je-pen* (iš čia ir kilo vakarietiškas pavadinimas „Japonija“), o japonų kalba tie patys hieroglifai tariami šiek tiek kitaip – *Nippon*.

JAPONIJA, VEIKIAMA KINŲ CIVILIZACIJOS

Kinų civilizacija japonų salyne ryškiai švietė ištisus amžius. Ten ji klestėjo netikėtais pavidalais, iki tokio lygmens deformuodama savo pačios indėlių, kad šis tapdavo nebeatpažįstamas (taip nutiko su budizmu, kuris veikiamas ypatingų aplinkybių ir įgavęs *Zen* formą, nuo XII amžiaus tapo „kruvinų samurajų“ doktrina). Arba, priešingai, išsaugojo pasiskolintąjį dalyką su visomis archajinėmis formomis, prarastomis pačioje Kinijoje (taip kinų muzika, užmiršta Kinijoje, išliko Japonijoje). Tačiau visą laiką kito jos visuma, veikiama ten gyvenančių žmonių, visuomenės, visiškai kitokių nei kinų tradicijų. Juo labiau kad kinų civilizacija japonų kultūrą paprastai veikė savo korėjietiška forma, kas ne visada tiksliai atitiko originalą.

Pirmoji japonų-kinų civilizacija buvo senosios Japonijos aukso amžius. Per ilgą kultūrinimo procesą viskas tapo permainų objektu: kinų klasika, kaligrafija, tapyba, architektūra, valdymo formos, teisė (Tangų epochos).

Taigi Japonija, kaip ir Kinija, buvo padalinta į provincijas, tik, žinoma, ne tokias dideles. Kai 710 metais buvo pastatyta sostinė Nara (korėjiečių kalba „sostinė“), ji buvo išdėstyta šachmatų lentos principu

pagal Lojango miesto Korėjoje modelį su šiaurinėje dalyje stūksančiais imperatoriaus rūmais. 994 metais, kai sostinė buvo perkelta į Heiankiją („taikos sostinę“) arba Kiotą (japoniškai „sostinę“), šis taip pat buvo pastatytas pagal tą patį modelį. Nuo to laiko sostinė nebūdavo kaip kadaise vis keliami į kitą vietą, kaip užsimanydavo kiekvienas imperatorius. Nuo Naros epochos imperatoriškasis dvaras ir valdymo aparatas tapo pernelyg dideli, kad būtų įmanoma kaskart jį perkelti į kitą vietą. Kiotas kaip sostinė įsitvirtino daugeliui amžių.

Kinų įtaka buvo jaučiama visur, o kronikos, pasakojančios šalies istoriją, buvo rašomos pagal mandarinų modelį (be kita ko, norint visa tai perteikti japoniškai buvo vartojami kiniški hieroglifai). Vis dėlto ši nesuskaičiuojama daugybė skolintų dalykų neturėtų mūsų klaidinti. Mat kinų kultūra buvo persiėmęs tik siauras ratas žmonių – Kioto dvaras, o toliau, likusioje šalies dalyje, jos poveikis buvo gana silpnas. Tai panašu į galingos šviesą tašką, aplink kurį vis dar tvyro sutemos.

Šie siauroje terpėje paplitę kultūriniai veiksniai šalį atvedė į ankstyvą aukso amžių, ir jis iš esmės truko nuo X iki XII amžiaus. Ar šio akivaizdaus suklestėjimo fone buvo pasiektas aukštesnis materialinio gyvenimo lygis? Greičiausiai taip, o vėliau ištikęs ekonominis nuosmukis paaiškina, kad tas aukso amžius truko tik atitinkamą laiką: po jo stojo tamsieji amžiai.

Gražioji Kioto epocha sušvito žavingoje poetinėje juvelyrinėje literatūroje *monogatari*, poetiniuose pasakojimuose, pusiau pasakose, pusiau romanuose (vienas – „Ošikubo monogatari“, arba „Pasakojimas iš rūsio“, panašus į pasaką apie Pelenę). Taip pat *nikki* – poetiniuose dienoraščiuose, kuriuos dvaro damos rašė japoniškai, o vyrai savo ruožtu – kiniškai. Ši gyvybinga moteriška literatūra puikiausiai atkuria to meto dvaro šventes: koncertus, šokius, poezijos konkursus, dvaro aplinkos žmonių išvykas į aplinkines kaimo vietas, „pramogas, paklūstančias labai griežtam etiketui, kuris iš gyvenimo dvare kūrė nuolatinę teatrą, sustyguotą tarsi baletas“. Taip pat ši literatūra, kaip galima atspėti iš anksto, atskleidžia daugybę politinių ir meilės intrigu, „neišvengiamų tarp pernelyg plonų gyvenamųjų rezidencijų sienų“.

Tai buvo lengvabūdiškas, dykinėjimo kupinas, „nuo literatūros pašvinkęs“ pasaulis. Apie tai rašė viena dvaro dama, apie kurią žinoma tik tiek, kad gyveno apie tūkstantuosius metus, jos vardas buvo Sei Šionagon ir ji paliko dažnai siautulingus ir visada linksmus „užrašus ant teptuko galiuko“. Norint nusakyti kūrinio toną verta pateikti autorės nuomonę

apie malonius ir nemalonus dalykus. Pastarieji, sako ji, žinoma, žymiai dažnesni nei pirmieji. Tai „plaukas rašalinėje; smėlio smiltelė ant rašalo lazdelės, kuri trinama ima girgždėti <...>; nereikšmingas personažas, kuris daug kalba ir garsiai juokiasi <...>; žviegti imantis žinduklis, kai jūs kaip tik norite ko nors klausytis; loti pratrūkęs šuo, mat pas jus slapčiomis atėjo vyras <...>; knarkimas vyro, kurį šiaip ne taip paslėpėte savo kambaryje. Ar vėl tas pats vyras, ateinantis pas jus vogčiomis su aukšta, gerai matoma kepure, o paskui bandantis išeiti niekieno nepastebėtas, tačiau užkliūvantis už kokio nors daikto ir su dideliu garsu numetantis jį ant žemės“ (remiantis R. Shiefferto vertimu).

Kol tokius žaidimus žaidė ir taip gyveno privilegijuotieji, plačias Japonijos gyventojų mases iš lėto baigė užkariauti budizmas. Naujo įkvėpimo pagauta dvasininkija užmezgė ryšį su „vidurinėmis klasėmis“, amatininkais, smulkiomis žemvaldžiais. Labai supaprastintas tikėjimas išskirtinai rėmėsi Buda išvaduotoju – Buda Amida, kuris užtikrino, kad tikintysis pateks į vakarinę dangų. Panašiai kaip ir Kinijoje, tikrojo budizmo idėjų ir tikėjimo tiesų žinojimas greitai tapo keleto teologų ar elito atstovų privilegija, o supaprastintas liaudiškasis budizmas plito tarp žmonių įtraukdamas senuosius šintoistinius tikėjimus ir suformuodamas tikrą bendruomeninę religiją. Tai buvo šingon budizmas, pagal kurį vietiniai dievai tapo laikinomis ir ypatingomis budistinių dievų manifestacijomis.

Taigi šintoistų šventyklas perėmė nauja religinė sekta, vadinama dualistiniu šintoizmu. Iškilus Amidos kultui suklestėjo nauja budistinė ikonografija. Ant nuostabių tos epochos „ritinių“ radosi japonų peizažas, taip pat buvo vaizduojami įvairių socialinių klasių atstovai, jų poelgiai, humoro kupinos scenos iš jų gyvenimo.

Dar vienas dalykas: plačiai paplito raštas su supaprastintu alfabetu (tik 47 skiemenys).

XII amžiuje visa ši imperatoriškoji tvarka ėmė byrėti. Jos silpnumą rodančių ženklų jau matėsi žymiai anksčiau. Bandydama kopijuoti valdymo formas, vyravusias klestinčioje Kinijoje Tangų dinastijos laikais, Japonija nemokėjo ar nesugebėjo sukurti išsilavinusių žmonių, galinčių valdyti valstybę, klasės, kuri būtų galėjusi įveikti senosios aristokratijos jėgas ir ambicijas. Tad Japonijai teko užleisti vietą šiogūnų režimui – jis valdė visą itin ilgą viduramžių laikotarpį (1191–1868).

Nuo VIII amžiaus pabaigos iki 1186 metų, beveik keturis šimtmečius, imperatoriaus valdžią buvo apgulę feodalų klanai. Imperatoriai karaliavo, tačiau iš esmės nevaldė. Jie buvo visagalio Fudživaros klanų įkaitai ir žaisliukai. Jų atstovai užėmė vadovaujančius postus, tiek imperatoriui žmonas, suguloves – išskirtinai tik iš plačios savo giminės. Jie atstatydindavo suverenų, o į jų vietą paskirdavo kitus. Vienas istorikas teisingai yra pasakęs: „Mikado valdžia – tai tuščia skrynia, nuo kurios raktą stropiai saugo Fudživaros klanas.“

Būtent ilgas Fudživarų klanų valdymas atvėrė galimybes nesibai-giančiai epochai, vadinamai šiogūnatu. Ši netikėta valdymo forma, galima sakyti, oficialiai šiogūno asmenyje įteisino feodalinių klanų pirmenybę prieš imperatorių, tai buvo plačios šeimos, kurių nariai paprastai būdavo imperatorių palikuoniai ir kurie sudarė privilegijuotą aukštuomenę. Šiogūnatas – tai jų nepertraukiamas valdymas, kurio metu klanai vienas su kitu grumiasi, vieni kitus keičia valdžioje, tačiau susitaiko. Bent jau tam, kad palaužtų likusią tautos dalį, susiskirsčiusią į kastas: didikus, valstiečius, amatininkus, prekybininkus. Vien didikai galėjo gyventi be apribojimų. Visi esantys žemesnėje socialinėje padėtyje, vargingesni žmonės, ypač odos apdirbėjai, buvo savotiški *neliečiamieji*, tiesa, jų buvo žymiai mažiau nei Indijoje.

Smukus ekonominio gyvenimo lygiui šiogūnatas iškilo kaip *feodalinė ir karinė reakcija* į visuotinai pablogėjusias materialines sąlygas. Prie jo iškilimo prisidėjo ir karingoji aristokratija, kuri, būdama toli nuo valdančiojo dvaro, išsikovojo labai dideles teritorijas naujuose, „kolonijiniuose“ ir ne iki galo užkariautuose kraštuose ir rytus ir šiaurę nuo Honšiū, „už barjero ribos“, kur augino dideles kaimenes arklių. Išlepusių, vėjavaiškiškų ir žmonių nemėgstamų Kioto dvariškių priešaky naujasis valdymo režimas išreiškė lygiavinę kariškių valdžią (*bakofu*: palapinių valdžia). Viršiausias čia buvo karo vadas – šiogūnas. Jis paprastai lyginamas su Merovingų dinastijos nuopuolio laikų dvaro valdytoju (majordomu), skirtumas tik tas, kad Japonijoje su karaliais dykinėtojų niekada nebūdavo susidorojama fiziškai. Tad mikado toliau karaliavo, bet nevaldė, tai darė šiogūnas, kuriam tasai kaip dieviškasis asmuo suteikdavo palaiminimą, panašiai kaip Vakaruose popiežius palaimindavo imperatorių.

Pirmieji šiogūnai įsikūrė Tokaido prekybinio kelio iš Kioto į Edą nuošaly – Kamakuroje. Šis miestas veiksmi sostinė buvo iki 1332 metų, paskui sostinė persikėlė į Kiota, Muromačio rajoną, ir gyvavo nuo 1393

iki 1576-ųjų, kol galiausiai įsikūrė Edo mieste, tuometiniame žvejybos uoste (1598) ir ja išbuvo iki pat 1868 metų. Istorikai išskiria Kamakuros, Muromačio ir Edo epochas: keisdamos viena kitą jos tarsi nusidriekia per ilgus šiogūnų valdymo šimtmečius (1192–1868).

Kad ir į kokį laikotarpį būtų žvelgiama, jo scenos priekyje stovi kariškiai, riteriai, *buši*. Atstovaudami viešpataujančiai kastai, jie nesunkiai kitiems primetė savo pasaulio suvokimą, skonį, šiurkštų būdą, taip pat ir aiškiai jaučiamą, ypač iš pat pradžių, tam tikrą valdymo paprastumą, kuris atsispindėjo kostiumuose ar namų apyvokoje. Paprasti apdarai *suikan*, *bitatara* pakeitė pūstus ir nepatogius drabužius *noši* arba *sokutai*, kuriuos nešioti reikalavo senasis etiketas. Vietoj manieringų dvaro žaidimų radosi medžioklė, varžybinės dvikovos, žirgų lenktynės.

Tie paprastai audringi įpročiai taps ramesni tik stojus ilgam šiogūnų viešpatavimo laikotarpiui Kiote (1393–1576). Senoji sostinė pamažu atgaus savo teises ir vaidmenį, ir kaip tik dėl ko klasikinis aukso amžius ir nepaskendo karių bei raitelių epochoje.

Paskutiniaisiais XVI amžiaus ir pirmaisiais XVII amžiaus metais įvykęs ryškus skilimas padalino šiogūnato valdymą į du ilgus laikotarpius. Tokugavų revoliucija iš tiesų daugiau nei dviem amžiams atskyrė Japoniją nuo pasaulio ir dar stipriau įtvirtino feodalines institucijas ir papročius.

Po realios valstiečio sūnaus Hidejošio diktatūros, kurią jis įvedė salyne ir taip atkūrė tvarką neturėdamas šiogūno titulo, taip pat po jo pradėto ir ilgai užtrukusio, beje, visai nereikalingo, karo su Korėja (1592–1598), kurį nutraukė tik jo mirtis, iškilo Tokugavų klanas su genialiū ir itin kantriu Hidejoriū. Imperatoriū suteikus jam šiogūno titulą jis nutarė įsikurti Ede, ne be pagrindo nusprendęs, kad iš šios vietos, šio nerimastingo krašto, o ne iš Kioto, turi ir gali būti valdoma Japonija. Hidejoris atsistatydino savo sūnaus naudai ir taip šiogūnatui suteikė paveldėjimo teises, gavusi jas šeima valdė iki pat 1868 metų.

Būtent ši Edo mieste (dabartinis Tokijas) įsikūrusi valdžia 1639 metais ėmėsi ryžtingo sprendimo uždaryti Japoniją nuo užsieniečių. Į ją galėdavo pakliūti tik leidimą turintys Kinijos ir Olandijos laivai, pastaroji šalis turėjo teisę įvežti tik šaudmenų, ginklų, akinių ir tabako. Be visa ko kito salynas galėjo apsieiti ir gyveno iš savo resursų. Draudimas išplaukti taip pat galiojo ir japonų laivams – kaip ir visiems kitiems.

Nuo jų viskas ir prasidėjo (1633). Tai turėjo ilgalaikių padarinių. Kaip paaiškinti tokį sprendimą?

Greičiausiai Japonijos valdovai vakariečių ateivių prisibijojo. Pirmieji atvykėliai portugalai Kiūšiū salą pasiekė 1543 metais. Salos gyventojus apžavėjo patrankos, arkebuzos, milžiniški laivai. Be to, pasirodžius ateiviams labai greitai daug gyventojų atsivertė į krikščionybę. Galbūt ši religija didikus ir valstiečius skatino maištauti, kaip įvyko 1638 metais?

Kita vertus, iš pradžių Kinijoje, paskui ir tolimojoje Indijoje, galiausiai visame regione XVII amžiuje kilo rimta ekonominė krizė. Taigi Japonijai, irgi patyrusiai visuotinę nuosmukį, galbūt buvo būtina užsidaryti ir pirmiausia neleisti iš krašto išvežti brangiųjų metalų? Nuo herojiškų Hidejošio laikų agresija, nukreipta prieš Korėją ir Kiniją, daugybė piratų išpuolių prieš pastarosios laivus reiškė Japonijos užsisklendimą (klesinti Mingų dinastijos Kinija salynui nedarė didesnės įtakos). Galiausiai buvo aiškiai nuspręsta sukaustyti eiti pirmyn pasiruošusią visuomenę ir pernelyg laisvės trokštančius, dažnai į nevilgtį įstumtus valstiečius. Užsisklendimas tarsi sustingdė visas institucijas iki admiralo Perry „juodųjų laivų“ pasirodymo 1853-iaisais.

Japonija gyveno užsisklendusi ir saugodama savo klanus, savo archajinę diduomenę ir viską pajungdama šios dominuojančios klasės reikmėms, tą rodo ilgalaikė *dzeno* – šios nuo normos nukrypusios budizmo atmainos – sėkmė.

Vis dėlto toji užsisklendusi, neįžengiama Japonija greičiausiai buvo mažiau nelaiminga, mažiau stokojanti išgyventi reikalingų išteklių, nei būtų galima pagalvoti. Buvo priversta naudoti savo pačios resursus – tiek materialinius, tiek dvasinius. Aiškia tokių turtų, dvasinės sveikatos apraiška tapo XVI amžiuje atsivėrusi nacionalinė, liaudies kalba parašyta literatūra, o suklestėjo ji „Osakos amžiuje“, 1650–1750 metais. Šiais ilgiais viduramžiais šalia tradicinio no teatro atsirado gyvastingas, pusiau dainuojamasis, pusiau šokamasis kabukio teatras. Taigi, klestint šiogūnatui naktis nebuvo tokia jau visiškai tamsi.

Šiogūnatas, akivaizdu, galėjo gyvuoti tik esant griežtai disciplinai ir tam, ką būtų galima pavadinti šalies policija.

Didikai, klanų ir regioninių teritorijų vadai, *daimyo* (jų buvo apie 270), turėjo galybę ištikimų „atsidavusiųjų“, samurajų, kurie jiems tarnavo arba už pinigus, arba gaudami atlygį materialinėmis vertybėmis, tačiau

niekada, kaip buvo įprasta Vakaruose, visiems laikams dovanojamomis žemėmis, nes šios jiems būtų suteikusios atitinkamą laisvę. Roninas, praradęs arba palikęs (tik ar tai įmanoma?) savo šeimininką samurajus, būdavo pasmerktas arba mirti iš bado, arba imtis plėšikavimo.

Nuolat buvo sakoma, kartojama ir skelbiama, kad savo siela ir kūnu samurajus yra atsidavęs šeimininkui – to reikalavo samurajaus tikėjimas, žodžiu išsakomas garbės kodeksas – bušido. Dažnai būdavo pasakojama istorija apie 47 roninus, kurių šeimininkas turėjo nusižudyti pasidarydamas charakterį, o jie, keršydami už jo mirtį, savo ruožtu 1703 metų žiemą atliko ritualinę savižudybę prie jo kapo. Šis nuožmus garbės kodeksas kaip negailestinga doktrina buvo taikomas nuolatinųjų pilietinių karų metu.

Mat japonai daug kovėsi tarpusavyje. Apie ainius nebebuvo girdėti nė žodžio. Mongolų valdoma Kinija Japoniją bandė užkariauti du kartus – 1274 ir 1281 metais, pasiųsdama į kraštą savo armadas, tačiau „dieviškasis vėjas“ (kamikadzės) sukėlė tikrą audrą ir užpuolikus sunaikino. Karas prieš Korėją, kaip mes tai matėm, tetruko šešerius metus. Vadinas, kardą ir ietį japonai daugiausia naudojo tarpusavio karuose. Būtent šie nuolatiniai karai formavo juos, versdami laikytis visiems laikams nustatytos hierarchijos ir ją gerbti. Tai vyko tokiu lygiu, kad japonų kalboje dar 1868 metais veiksmažodžiai „tikslino subjekto ir objekto padėtį“. Pavyzdžiui, pagalbinio veiksmažodžio *ageru* vartojimas reiškia, kad „pagrindiniu veiksmažodžiu nusakomas veiksmas pavaldinio yra įvykdomas viršesniojo naudai“.

Koks gi viso to rezultatas? Japonija buvo išskirtinai disciplinuota, padalinta į kastas, griežtai valdoma, vienu metu ir turtinga, ir varginga šalis. Šis prieštaringas paveikslas, perteikiantis vienu klestėjimą, o kitų visišką skurdą, išryškėjo vienoje olandų kompanijoje tarnavusio Vestfalijos gydytojo, gamtininko ir keliautojo Herro Kämpferio knygoje, puikiam to meto liudijime (1690). Perskaičius jo knygą neįmanoma užmiršti visų tų sunkių kelionių, upių, kurias tekdavo perbristi einant giliomis brastomis, nuo smarkios srovės saugantis rankomis įsikibus į vedlių grandinę, palengvinančią pavojingus persikėlimus; nei tų kaimelių su vargingais nameliais; nei tų valstiečių, kurie klaupiasi savo laukuose, keliuose, kai pro šalį juda prašmatnus didikų kortežas. Keliais, vedančiais iš Kioto į Edą, kuriame rezidavo šiogūnas, nuolat su savo palydomis keliaudavo *daimyo*, privalantys reguliariai lankytis pas šiogūną. Jų svitos buvo tikros armijos, ginkluotos alebardomis ir arkebuzomis, su galybe tarnų, lydinčių šeimininką kelionėje į sostinę.

Šie turtingi feodalai privalėjo šešis mėnesius per metus gyventi savo rūmuose Ede. O tie kunigaikščių namai su prašmatniais heraldiniais ženklais ant fasadų, kuriais žavėjosi jau Rodrigo Vivero (1609), stovėjo kiek nuošaliau prie valdovo rūmų. Visgi tai buvo, galima sakyti, tik gražūs kalėjimai. Didikai juose buvo stebimi, kur nors išvykdami kaip įkaitus namuose jie palikdavo savo šeimos narius. Netgi jie, kaip ir niekas kitas, negalėdavo išvengti galybės teisėjų, stebėtojų, kontrolierių, knibždančių keliuose, svečių namuose, miestuose. Ten kiekviena gatvė kinų pavyzdžiu sudarė vientisą darinį, kuris iš abiejų pusių baigdavosi vartais, tuojau pat užveriamais, vos tik kildavo koks incidentas: smulki ar stambesnė vagystė, rimitas nusikaltimas. Teisingumo organai tuojau pat sučiupdavo nusikaltėlių ar įtariamą kaltininką, ir šis greitai būdavo nubaudžiamas, paprastai mirties bausme.

Tokia pati griežta ir skrupulinga kontrolė būdavo atliekama vykstant tarptautinę prekybą, po 1639 metų smarkiai apribotą: griežtai kontroliuojami buvo tiek kinai, tiek olandai (pastarieji be jokios sąžinės graužaties savo laivais ir patrankomis parėmė tuometinę valdžią malšinant 1638 metais kilusį japonų krikščionių sukilimą). Kiekvieną kartą atvykę olandų Rytų Indijos bendrovės laivai būdavo atskiriami karantino laikotarpiui Hašimos saloje, Nagasakio uosto vidinėje dalyje: prekės, jūrininkai, prekybininkai, agentai, daiktai ir bendrovės darbuotojai būdavo skrupulingai tikrinami. Iš liudijimų susidaro įspūdis, kad Japonijoje vyravo budrus nuolatinio įtarinėjimo režimas, o šalis buvo pilna tvirtovių ir kareivių. Dažniau nei Vakaruose, kur teisingumas irgi buvo griežtas, čia keliautojas susidurdavo su kartuvių vaizdais, kūnais, sužalotais per kankinimus. Viena netoli Kioto stūksanti kalva vadinama „nupjautų ausų“ kalnu.

Feodalinė Japonija vystėsi tiek kultūros, tiek religijos srityje. Budizmas, kaip ir Korėjoje bei Kinijoje, buvo skirtingų formų (egzistavo tokia fanatiškojo budizmo srovė, pavadinimu Teisingo tikėjimo lotosas, kuri tvirtino, kad Japonija yra vienintelė tikrojo Budos šalis; taip pat suklestėjo dzenbudizmas). Iš Kinijos atkeliavęs dzenbudizmas sėkmę patyrė XII amžiuje tapęs samurajų religija. Kadangi racionalistinis neokonfucianizmas įsitvirtino kaip priimtina Šiogūnato doktrina, ši išskirtinė budizmo forma tapo kareivių religija, tik kad joje nebebuvo likę pirminės meilės ir nesmurto religijos prasmės. Tačiau toks persikeitimas byloja apie pačią epochą ir visuomenę.

Dzenbudizmo patarimai perteikiami trumpais pasakojimais, vadinamais koanais, pasižyminčiais netikėtu, sąmoningai absurdišku moralu. Jis moko bet kokia kaina išlaisvinti sąšąmoninę, instinktyvią, paprastai apsnūdusią sąmonės dalį. „Palik savo protą ir tapk gniutulu sraunioje kalnų tėkmėje.“ Tai buvo keistos pastangos išlaisvinti instinktus, juos pažadinti, o tada atsiduoti jų polėkiui! Toks kalbėjimas retrospektyviai mums primena patarimus psichoterapijos seanso metu. Atrodo, norima sušukti: jokių „kompleksų“! „Kai eini, eik, kai sėdi, sėdėk, svarbiausia – jokių abejonių!“ Dėl nieko neabejok – štai dažniausias patarimas, puikiai tinkantis kariui. „Iš savo kelio pašalink bet kokias kliūtis. Jei savo kely sutiksi Buda, nužudyk jį. Jei sutiksi savo protėvį, nužudyk protėvį. Jei sutiksi savo tėvą ir motiną, nužudyk tėvą ir motiną. Jei sutiksi giminaitį, nužudyk giminaitį. Tik taip tau pavyks išsivaduoti. Tik taip išsivaduosi iš pančių ir tapsi laisvas.“

Žinoma, šio kalbėjimo negalima suprasti pažodžiui. Buda, protėviai, tėvai – tai įkyraus visuomeninio moralinio kodekso suvaržymų simboliai, nusakantys tai, kad nuo pat mažų dienų kiekviena mergaitė, kiekvienas berniukas išspraudžiami į geležinį griežto auklėjimo „korsetą“. Tai tikras dresavimas, įpareigojantis laikytis taisyklių rinkinio, kuris nulemia valgymo, kalbėjimo, sėdėjimo manieras, netgi laikyseną miegant: privalu gulėti nejudant, galvą padėjus ant medinio priegalvio. Čia kalbama apie tai, kad „niekada negalima prarasti sielos ir kūno kontrolės“ suformavus sąlyginę refleksą, kuris siekia nugalėti pačius natūraliausius refleksus, kaip miniatiūrinis japoniškas sodas suvaldo natūraliai augančius augalus ir medžius. Regis, visas dzenbudizmo mokymas, skirtas kariams auklėti, buvo nukreiptas prieš susilaikymą ir suvaržymus, primestus vadinamojo japonų „mandagumo kodekso“. Kaip kad nutinka bet kurioje visuomenėje, gyvenimas paprastai tuos suvaržymus sušvelnina, prie jų savaip prisiderina. Japonija šiuo atveju yra griežtumo, lankstumo, „elastingumo“ išraiška. Taigi dzenbudizmas tapo būtinu, gyvastingu revanšu.

MODERNIOJI JAPONIJA

Ryšius su išoriniu pasauliu Japonija buvo nutraukusi daugiau nei du amžius – iki pat Revoliucijos, atvėrusios Meidži epochą (1868) ir tuojuo pat pakreipusios šalį greitos industrializacijos keliu. Ši industrializacija – tikras fenomenas, stebuklas – japonų civilizaciją nutvieskė ryškia šviesa.